

Діячі освіти, культури і науки на Поділлі

УДК 77.041+929 ГРЕЙМ (477.43)“18-19”

Л.П.Озімовська

Поділля у творчості Міхала і Яна Греймів (друга половина XIX – початок XX ст.)

В статті висвітлюється внесок батька Міхала та сина Яна Греймів в історію та культуру Поділля в другій половині XIX – на початку XX ст.

Ключові слова: фотографія, світлина, нумізматика, друкарня, живопис, графіка.

Питання внеску представників польської меншини Правобережної України в культуру України XIX – початку XX ст. практично не вивчене. Лише один аспект цього питання – діяльність “української школи” в польській літературі – детально досліджувався С.Баженовою¹. Існує низка праць І.Березіної², Н.Урсу, І.Підгурного³, Л.Баженова⁴ та інших сучасних українських науковців, які висвітлюють окремі аспекти даної теми. У статті ми ставимо за мету висвітлити життєвий і творчий шлях батька і сина Міхала та Яна Греймів – надзвичайно обдарованих, талановитих і багатогранних митців, які присвятили свою творчість Кам’янцю-Подільському та Поділлю й здійснили вагомий внесок у культуру України та Польщі.

Міхал Грейм (Grejm) народився 15 вересня 1828 р. у м.Желехові Гарволінського повіту Царства Польського в міщанській родині. Закінчивши повітову школу, виїхав до Варшави і влаштувався на роботу у друкарню Кретльову, де 1848 р. отримав свідоцтво про здобуття друкарської професії (за фахом – друкаря-складальника). Деякий час він працював у К.Баєра – фотографа і знаного нумізмата⁵.

В зв’язку з матеріальною скрутою у 1852 році М.Грейм назавжди переселяється до Кам’янця-Подільського, де спершу працює робітником-скла-

дачем у губернській друкарні, а в 1856 році був призначений її директором. Під впливом і наставництвом свого близького друга, згодом відомого польського письменника, історика, дослідника минулого Поділля, доктора медицини Ю.Ролле, який у 1860 р. оселився в місті над Смотричем, Міхал Грейм зацікавився краєзнавством і художньою фотографією. До свого помешкання прибудував фотографічний павільйон, закупив обладнання для невеликої фотодрукарні й організував літографію, випускаючи з 1871 р. серійно листівки з видами міста Кам'янець-Подільського та навколишніх пейзажів⁶. У 1872 році він звільнився з губернської друкарні і повністю присвятив себе улюбленій справі. Серед чотирьох фотографічних установ Кам'янець-Подільського, саме його фотомайстерня вирізнялась високим рівнем художнього виконання світлин, а Грейм славився як справжній митець і найкращий фотограф⁷.

З кінця ХІХ ст. фотодрукарня Грейма видавала на високому мистецькому рівні фотоальбоми (зокрема, "Каменец-Подольськ" (К.-П., 1893); "Виды Каменец-Подольского" (К.-П., 1901), путівники й листівки про історико-архітектурні й культурні пам'ятки краю. Загалом М.Грейму належить авторство принаймні 7 видань краєвидів міста над Смотричем і округи. У 1903–1905 рр. він подарував 62 негативи та 62 світлини пам'яток і краєвидів Кам'янецькому єпархіальному Давньосховищу старожитностей (нині історичному музею-заповіднику)⁸.

Зі своєї багатой колекції світлин частину з етнографічними типами Поділля передав до зібрань польської Академії наук у Кракові. На виставці в Парижі вони викликали велике зацікавлення. Подібну колекцію подарував також етнографічному музею у Варшаві й Імператорському етнографічному товариству в Москві, яке обрало його своїм членом-кореспондентом. У 1884 р. в подарунок Російському географічному товариству надіслав 2 альбоми "Виды и типы Подолии", за які того ж року отримав срібну медаль та став його дійсним членом. Таку ж нагороду йому вручили 1885 р. на виставці мистецтв і промислів у Нюрнберзі. Близько 1890 року М.Грейм створив чудовий набір світлин турецьких пам'яток на Поділлі й надіслав у гарному оздобленні турецькому султану до Стамбулу. Тоді ж ним була створена колекція видів Кам'янець-Подільського й його околиць, яку опублікував польський часопис "Клоси". В останнє десятиліття ХІХ ст. Міхал Грейм взяв участь у трьох виставках світлин: у Львові – 1895 р., Києві – 1897 р. та Варшаві – 1900 р. На кожній з них його роботи були удостоєні срібних медалей⁹.

Однак було б помилкою вважати, що фотосправа могла повністю запов-

нити коло його інтересів. Одним з проявів зацікавлення минулим подільського краю стало колекціонування антикваріату: зброї, картин, гравюр, монет тощо. Більшу частину свого зібрання він продав ще за життя. На схилі літ М.Греїм зайнявся реставрацією старих полотен. Так, на замовлення кам'янецького пробоща П.Маньковського “величезну кількість пошкоджених і забруднених ікон з костюлу і цвинтарної каплиці в Кам'янці-Подільському поступово довів до ладу”¹⁰.

Однак найбільшим захопленням Міхала Греїма стала нумізMATика. Самоук, набув у цій царині глибоких знань. Йому належала найбільша в Кам'янці-Подільському нумізMATична колекція, яка складалася з 4 тисяч римських, візантійських, російських, турецьких і польських монет та медалей. Поліцейські органи запрошували його оглядати скарби монет, які часто виявляли на Поділлі¹¹.

М.Греїм часто публікувався в часописах різних наукових товариств та інституцій у Москві, Варшаві, Кракові і найбільше у польському журналі “НумізMATично-археологічні відомості”, де протягом 1889–1910 рр. умістив 25 статей, в яких описав і подав ілюстрації численних знахідок монетних скарбів на теренах Поділля, зокрема в повітах: Брацлавському (коло Немирова, у Сокилецькому лісі, Луці-Немирівській, Ярах, Пархилівці), Могилівському (Бар, Серебринець), Ольгопільському (Флорине), Літинському (Лопатинці, Лисогірка) тощо. Ці публікації не втратили свого джерелознавчого значення до наших днів.

Міхал Греїм вів активне науково-громадське життя. Він був членом Товариства сприяння мистецтву у Варшаві, НумізMATичного товариства у Кракові (з 1889 р.), якому подарував у 1890 р. невелику колекцію монет і медалей, Антропологічної комісії Академії наук у Кракові (з 1876 р.), Російського географічного товариства (з 1875 р.), Імператорського товариства любителів природознавства, антропології та етнографії при Московському університеті (з 1884), Подільського губернського статистичного комітету (з 1890 р.) та ін. Взяв діяльну участь у створенні в м.Кам'янці-Подільському музею старожитностей (історичного музею) (з 1890 р.) і передав в його фонди чимало своїх колекцій старожитностей¹². Водночас він був відомим діячем краєзнавчого руху на Поділлі в останній чверті XIX – на початку XX ст., сподвижником на цьому тлі Ю.Ролле, Ю.Січинського, М.Яворовського та інших дослідників історії краю.

Дуже цікавим є його листування з відомою польською письменницею Елізою Ожинко¹³. Ці листи знаходяться в Центральному державному історичному архіві у м.Львові і ще чекають на свого дослідника.

На 83 році життя 2 (15) січня 1911 року Міхал Грейм пішов у вічність і похований на польсько-фільварецькому кладовищі Кам'янець-Подільського. Того ж року було розпродано з аукціону його колекції старожитностей, про що свідчить складений А.Прусевичем аукціонний каталог¹⁴.

У Міхала Грейма було двоє синів – Юзеф Пій (1854–1884), який став відомим піаністом, і Ян Віктор (1860–1886), що пішов шляхом батька і присвятив своє коротке життя живопису і графіці. Ще з дитинства в Яна Грейма виявилися здібності до малювання й музики. Навчаючись у Кам'янець-Подільській гімназії у 3 класі, він отримав похвальний лист Петербурзької Академії мистецтв за малюнок голови Пресвятої Богородиці, зроблений з гіпсової моделі.

У 15-річному віці батьки відіслали його до Варшави. Майже рік юнак прожив там, відвідуючи музеї, виставки. У 1876 році до Кам'янець-Подільського прибув відомий художник Титус Малешевський, який високо оцінив “роботи юного художника”. Малешевський і Ю.Ролле переконали М.Грейма послати сина на навчання до Петербурзької Академії мистецтв. Як стипендіат королівства Польського, студіював там до 1882 р., отримав три малі срібні медалі (першу 1879 р. за види Кам'янець-Подільського) і одну велику 1881 року. У Петербурзі захворів на туберкульоз і в травні 1882 р. повернувся до Кам'янець-Подільського. У серпні цього ж року їде до Кракова, а у жовтні через Відень, прибув до Мюнхена, де протягом року студіював малярство в Академії мистецтв під керівництвом О.Вагнера. Саме у Мюнхені була створена одна з найкращих його картин – “Голгофа”.

У 1884 році Ян Грейм повертається до Петербургу, де отримав кілька медалей: дві великі й одну малу срібні (1884 р.) і малу золоту (1885) за картину “Дедал та Ікар”. Його заповідною мрією було отримати велику золоту медаль, щоб забезпечити собі 6-річну стипендію для вдосконалення майстерності у Римі. Тому він багато працював, часто понад силу. У лютому 1886 року, виснажений інтенсивною працею і туберкульозом, повернувся до Кам'янець-Подільського, де провів останні місяці життя. Він помер 5 грудня 1886 р.¹⁵

Олійні, акварельні, крейдою, олівцем картини на історичну, міфологічну чи біблійну тематику: “Голгофа”, “Моїсей”, “Отаман Кільце”, “Дедал та Ікар”, “Вид замку над морем”, “Два вершники в бою”. Його пензлю належать кільканадцять полотен для подільських костьолів (зокрема для вірменського костьолу в Кам'янци-Подільському “Христос у гробі” і “Св. Антоній”), багато олійних і пастельних портретів та копій майстрів, 9 портретів до композиції С.Давіда “Пустеля” і 5 – до поеми М.Гославського

“Поділля”, подільські краєвиди олівцем (Кам’янець, Панівці, Жванець, Хотин, Отроків, Могилів-Подільський, Лядава, дністровські пороги та ін.). В 1884 р. світ побачив нарис Ю.Ролле “Про малих дорогах”, де описано природу та історію Середнього Подністров’я, ілюстрації до якого були виконані Яном Греймом.

Ян Грейм виставляв свої роботи в Мюнхені, Кракові, Варшаві. Товариству сприяння мистецтву (Варшава) подарував “Толгофу”. Ю.Ролле писав про існування щонайменше 200 його композицій, які стали власністю академії. “Він розкидав їх щедрою рукою по світу; малював, бо відчував потребу малювати, бо без цього не розумів життя – як пташка, яка співає, хоч сумно навколо неї...”¹⁶.

Міхал і Ян Грейм вписали свою славну сторінку в історію та художнє мистецтво як Поділля, так і України. Фотографічні композиції М.Грейма часто є єдиним достовірним документом, на якому зафіксовано первинні форми тієї чи іншої споруди, а також пам’ятки зодчества, що не збереглись до нашого часу. Створені М.Греймом у Кам’янці-Подільському світлини пейзажів та історичних місць були використані на початку ХХІ ст. під час розробки проектної документації для подання природного історико-архітектурного ландшафту каньйону річки Смотрич на номінацію в список пам’яток архітектури, що знаходяться під егідою ЮНЕСКО. Твори ж Яна Грейма становлять коштовний набуток в культурі України та Польщі.

Примітки:

1. Баженова, С. Е. Від романтики до реалізму. Проблеми історії та культури України в творчості представників “української школи” в польській літературі у ХІХ – поч. ХХ ст. / С. Е. Баженова. – Кам’янець-Подільський : Абетка, 2010. – 350 с.

2. Березіна, І. В. Архітектурна спадщина України в творчості Наполеона Орди / І. В. Березіна. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 151 с.

3. Урсу, Н. О. Культурно-мистецька спадщина Поділля у художніх фотографіях Михайла Грейма (др. пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) / Н. О. Урсу, І. С. Підгурний. – Кам’янець-Подільський : Аксіома, 2012. – 230 с.

4. Баженов, Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців ХІХ–ХХ ст. / Л. В. Баженов. – Кам’янець-Подільський, 1993. – С. 109-100.

5. Колесник, В. Відомі поляки в історії Вінниччини / В. Колесник. – Вінниця : ВМГО “Розвиток”, 2007. – С. 127-129.

6. Баженова, С. Е. Юзеф Антоній Ролле: життя, діяльність, творчість / С. Е. Баженова. – Кам’янець-Подільський, 2001. – С. 101.

7. Гульдман, В. К. Пам’ятники старини в Подолині / В. К. Гульдман. – Каме-

нец-Подольський, 1901. – 401 с.

8. Там само. – С. 47.

9. Баженов, Л. В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX–XX ст. – С. 128.

10. Prusiewicz, A. Kamieniec-Podolski. Szkic historyczny / A. Prusiewicz. – Kijow; Warszawa, 1915. – S. 51.

11. Там само – С. 53.

12. Баженов, Л. В. Историчне краєзнавство Правобережної України XIX – на початку XX століть / Л. В. Баженов. – Хмельницький : Доля, 2005. – С. 193.

13. Центральний державний історичний архів України м.Львів (ЦДІАУЛ) – Ф. 43 (Греїмів). – Оп. 1. – Спр. 247. – Арк. 14; Спр. 8. – Арк. 9.

14. Prusiewicz, A. Katalog licytacyjny obrazow akwarel i rysunkow z kolekcji Michala Grejma w Kamiencu-Pod / A. Prusiewicz. – Kamieniec-Podolski, 1911 r.

15. Dr. Antoni J. Jan Grejm / Dr. Antoni J. (Rolle) // Tygodnik ilustrowany. – Warszawa, 1887. – № 217. – 376-378.

16. Ibid.

Резюме

В статье освещён жизненный и творческий путь Михала и Яна Греймов и их вклад в историю и культуру Подолии.

Ключевые слова: фотография, нумизматика, типография, живопись, графика.

Одержано 3 жовтня 2011 року